

Yönetimde Kavramsal Çerçeve Belirleme ve Nitel Araştırma Yöntemleri

Aykut Berber*

(İşletme Yönetimi ve Organizasyon Anabilim Dalı, İşletme Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Nitel araştırma mı, nicel araştırma mı? Bu soruya verilecek yanıtın henüz doktora öğrencisiyken yaşanan en büyük ikilemlerden biri olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Eğer bir doktora öğrencisinden çalışmalarını yürüttüğü alana katkı sağlayacak, bu alanda bir boşluğu dolduracak ve gelecekte yeni araştırmaların yapılması için temel oluşturacak nitelikte bir araştırma modeli oluşturması ve bu modelin çalıştığını göstermesi bekleniyorsa, hiç kuşkusuz bu doktora öğrencisinin kendisini böyle bir ikilem içinde bulması son derece doğal. Bu durumda bir öğrencinin araştırmacı kimliğini öne sürmesi ve yeterli olduğunu kanıtlaması ancak sayılarla, hipotezlerle, karmaşık modellerle konuştuğu takdirde mümkün olabilir gibi duruyor. Öte yandan istatistik ve sayılar, karmaşık modeller, geniş kitlelere ulaşarak veri toplama, sonuçları olabildiğince genellemeye çalışmak gibi türlü kaygılarla araştırma yapmaya çalışmak ve hedeflenen noktaya tam anlamıyla ulaşamamak ise en büyük sorun. Oysa gerçekte bir araştırmacıdan beklenen nedir? Bir araştırmada hangi yöntemleri ne ölçüde ustalıkla kullandığını göstermesi mi yoksa gerçekten merak ettiği bir fenomenin peşine düşüp geliştirdiği araştırmanın amacına yanıt veren bir sonuca ulaşması ve çalışmalarını yürüttüğü alana bir katkı sağlaması mı?

Araştırma, yeni bilginin üretilmesi amacıyla gerçekleştirilen yaratıcı bir etkinlik süreci olarak tanımlanabilir (Myers, 2013). Öyle ki bu yeni bilgi hazırda var olan bilgiye bir katkı sağlayabilir, ona destek niteliğinde olabilir

veya tam tersine var olan bilgiye karşı çıkabilir. Bunun için aynı soruları belli bir topluluğa sorarak veri toplanabileceği gibi saha gözlemleri, bireysel düzeyde görüşmeler, odak grup görüşmeleri, doküman analizleri gibi çeşitli yollarla veri toplayarak bu yeni bilgiyi üretme çabalarını yürütmek mümkündür. Hepimizin bildiği üzere, araştırma türlerini en yaygın olan sınıflandırma şekli nitel araştırma ve nicel araştırmadır. Nicel araştırma yöntemlerinin yönetim araştırmalarındaki egemenliği bugün hepimizin bildiği bir gerçek. Ne var ki dijital çağın sosyal bilimlerdeki dönüştürücü etkisi karşısında yetersiz kaldığı görüşü de artık kabul ediliyor. Bir fenomenin hangi sosyal ortamda, hangi zaman diliminde ve hangi koşullar altında tanımlandığı son derece önemli. Aynı kavramın farklı bağlamlarda farklı tanımlanması yönetim araştırmacılarının teorilerini genelleştirme çabaları önündeki en büyük engel. Dolayısıyla nicel araştırma ve nitel araştırma ayrımı yapmak yerine araştırma sorusuna odaklanmak ve oluşturulacak bir kavramsal çerçeveden yola çıkarak izlenecek prosedürün gereği olan ne varsa yapmak hiç kuşkusuz en doğrusu.

Nicel araştırma yöntemlerinin ortaya çıkışında özellikle doğa bilimlerindeki gelişmeler önemli rol oynamıştır. Öte yandan araştırılması gereken fenomeni sayılarla açıklamak nicel araştırmanın temel hedefidir. Peki nitel araştırma neden yapılır? Bu soruya çeşitli yanıtlar vermek mümkün. Ancak Myers (2013) tarafından öne sürülen nedenlerden özellikle şu ikisi dikkat çekici bir noktaya işaret etmektedir:

* berber@istanbul.edu.tr (Berber, A.)

1. İnsanların ne söylediğini ve ne yaptığını anlamak için;
2. Bir kişinin bir şeyi neden söylediğini veya neden o şekilde davrandığını açıklamak için.

Yalnız bu gerekçeler bile aslında nitel araştırmanın sosyal bilim araştırmacıları için ne kadar önemli ve gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüz dünyasında yaşam organizasyonlar temelinde sürdürülüyor. Ancak hepimizin farkında olduğu üzere organizasyonlar, daha açık bir ifadeyle insanların bir amaç gerçekleştirmek üzere oluşturduğu sistemler, insanlık tarihinde hiç bu denli etkili ve güçlü olmamıştı. Bu bağlamda yönetim araştırmalarında nicel yöntemler organizasyonların birer sistem olarak ele alınmasıyla birlikte yirminci yüzyılın ikinci yarısında altın çağını yaşadı. Hiç kuşkusuz pozitivizmin de etkisiyle işletmelere ve bireylere kitle perspektifinden bakıldı ve bu doğrultuda elde edilen sonuçlar kabul gördü. Oysa yüzyılın sonlarına gelindiğinde yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımı benimseyen araştırmacıların sayısında görülen artışla beraber nitel araştırmanın özellikle sosyal bilimlerde yaşamsal bir öneme sahip olduğu kabul görmeye başladı. Nitekim yönetim ve organizasyon alanında özellikle çeşitlilik (*diversity*), bireyler arası farklılıklar ve yönetimde kapsayıcı yaklaşım (*inclusion*) konularına odaklanan araştırmacıların da büyük katkısıyla nitel araştırma yöntemlerinin günümüz koşullarının oldukça karmaşık, dinamik ve içinden çıkılmaz derecede anlaşılması güç konulara ve sorunlara uygulandığını görüyoruz (Bauman, 2007; Cooper ve White, 2012). Nicel araştırma yöntemleri sayılara odaklanarak bizlere özellikle kitlelerin ne söylediğini, ne yaptığını ve ne düşündüğünü genelleştirmeye çalışarak anlatırken nitel araştırma yöntemleri sözlere odaklanıyor ve bizlere kitleler yerine bireylerin ne söylediğini, ne yaptığını ve ne düşündüğünü anlatıyor.

Araştırma yapmak, yapılan işin doğası gereği son derece karmaşık ve yoğun çaba gerektiren bir faaliyet olarak düşünülebilir. Üstelik bir de bu faaliyetin yerine getirilmesi için gerekli çabanın ve izlenecek olan doğru yolun henüz yolun başında olan bir doktora öğrencisinden beklendiğini düşünürsek işin zorluk derecesinin sanılandan çok daha yüksek olduğunu kabul etmek gerekir. İşte tam bu nedenle araştırmanın araştırmacıya bir anlam ifade etmesi, bu anlam doğrultusunda araştırmacının gerçekten istek ve merakla atacağı adımlara sahip olması gerekir. Şöyle düşünelim: Bir grup endüstri

mühendisinin iş tatminini ölçmek istiyoruz ve iş tatmini için geliştirilmiş pek çok ölçek bulmamız mümkün. Ancak sorun işte tam bu noktada karşımıza çıkıyor: Hazır bir ölçek alıp doğrudan uygulamak bize gerçek bulguları sağlar mı? Denekleri ve deneklerin içinde bulunduğu bağlamı göz ardı ederek yapılacak bir ölçme bizi gerçeğe ne kadar yaklaştırabilir? Bunun yerine, gerçekten endüstri mühendislerinin iş tatmini ölçmeye yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi daha uygun olmaz mı? Bunu doğrudan yaşamın içinden, mühendisler ile yapılacak görüşmeler ve başka diğer yöntemlerle elde etmek daha heyecan verici değil mi?

“Araştırma nedir?” Lisans düzeyinde bir grup öğrenciden bu sorunun yanıtını cevaplamaları istendiğinde söz konusu yanıtın ne olacağını önceden tahmin etmek güç olmayacaktır. Nitekim Cooper ve White’ın (2012: 3) verdiği bir örnekte olduğu gibi, bir öğrencinin “Ben araştırmanın her zaman bir laboratuvarında çalışan beyaz önlüklü insanlarla ilgili olduğunu düşündüm” şeklindeki sözleri bu yanıtı özetler niteliktedir. Öyle ki bu öğrenci için araştırma, bilinmeyen bir şeyi keşfetmek için bilimsel bir yöntem kullanmakla eş anlamlıdır ve bir araştırma, ölçülebilir veya tekrarlanabilir bir şey olarak görülmelidir. Peki araştırmacı neden bu işi yapıyor? Araştırma yalnızca teoriye katkı sağlamak veya onu daha iyi hale getirmek için yapılan testlerden mi oluşmalı? Yoksa araştırmacının “gerçekten neyi merak ettiği” ve bunu açığa çıkarmak için nasıl bir yol izlediği mi önemli olmalıdır?

Bir nitel araştırma sürecinde araştırmacı, yaptığı araştırmanın ortaya koyacağı doğrunun ne olduğundan çok araştırmada nasıl bir yol izlendiğine odaklanmaktadır. Bu noktada veri toplama ve analizi için araştırmacının kendisinin de bir araç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine Cooper ve White’ın (2012) belirttiği üzere, yaptığı araştırmanın dışında kalmayan, araştırmanın içine doğrudan dahil olan (veri toplayan, topladığı verileri yorumlayan ve tüm bunların sonunda zihnindeki konsepti bir yapıya dönüştüren) araştırmacı bu nedenle dahil olduğu çalışmayı yürütmeye istekli ve hevesli olmalı, varsayımlarının nasıl şekillendiğine tanık olmalıdır. Kendisine verilen bir ölçme aracını rastgele kullanmak yerine, tanık olduğu olayı sorgularken tüm yaratıcılığını kullanarak olayın ne olduğu, altında yatan nedenleri, nasıl şekillendiği gibi sorulara yanıt bulma arayışı içinde olmalıdır. Burada araştırmayı sürdürürken karşısındaki bireyin sadece sözlerine değil kullandığı sözcüklere, önyargılarına, beden dilline, dü-

şüncelerini ifade ediş biçimine dikkat etmelidir. Araştırmacının karşısında soruları yanıtlayan bireyin sözleri önemlidir ancak gerçekleri net olarak ortaya koyacak veriler sadece bu sözler aracılığıyla değil, aynı zamanda bireyin düşünce yapısı ile içinde bulunduğu durum ve koşullar dikkate alındığında elde edilebilir.

Academy of Management Review, 1989 yılı Ekim sayısını yönetim ve organizasyon alanında teori geliştirme konulu makalelere ayırmıştı. Bu makalelerden birinde Samuel Bacharach, bir teorinin bileşenlerini net biçimde ortaya koyarak teoriyi, yapılardan (*constructs*), değişkenlerden (*variables*) ve yapılar arasındaki ilişkileri ortaya koyan önermeler (*propositions*) ile değişkenler (*variables*) arasındaki ilişkileri ortaya koyan hipotezlerden (*hypotheses*) oluşan bir bütün olarak açıklıyordu. Bu bütünü sınırlayan en önemli unsur ise araştırmacının sahip olduğu varsayımdı. Bacharach'a göre varsayımlar son derece önemliydi. Öyle ki teorinin gerçek anlamı ancak bu varsayımlar temelinde ele alındığında ortaya çıkabiliyordu ve Bacharach, "Ne yazık ki teorisyenler nadiren varsayımlarını ortaya koyuyor," diyerek sosyal bilimlerde yaşanan önemli bir soruna göndermede bulunuyordu. Günümüzde bu sorunun hala devam ettiğini söylemek abartılı bir ifade olmayacaktır. Yönetim ve organizasyon alanında yapılan birçok çalışmada araştırmacının amacı, kapsamı, metodolojisi ve araştırmacının prosedürüne ve sunumuna ilişkin diğer önemli bilgilerin eksiksiz olarak verilmiş olmasına dikkat edilirken, araştırmacının söz konusu araştırma sorusuna ve dolaşısıyla inşa etmek veya katkıda bulunmak istediği teoriye hangi varsayımlar üzerinden yaklaştığını görmek mümkün olmamaktadır. Araştırmada doğrudan değişkenler ve hipotezler üzerinden teoriye katkı sağlama çabasına girmek yerine, öncelikle kavramsal çerçevenin

açık ve net olarak ifade edilmesi; ele alınan kavramlar (*concepts*) ve bu kavramların dayandırıldığı bağlamın (*context*) ortaya konulmuş olması son derece önemlidir. Böylelikle buradan önce yapılara ve yapılar arasındaki ilişkileri ifade eden önermelere; daha sonra da değişkenlere ve değişkenler arasındaki ilişkileri ifade eden hipotezlere sağlıklı bir yol üzerinden ulaşmak mümkün olacaktır.

Kaynakça ve Önerilen Diğer Eserler

- Bacharach, Samuel B. Organizational Theories: Some Criteria for Evaluation. *The Academy of Management Review*, vol. 14, no. 4, 1989, pp. 496-515.
- Bauman, Z. Liquid times: Living in an age of uncertainty. John Wiley & Sons, 2013.
- Cooper, Karyn, & Robert E. White. Qualitative research in the post-modern era: Contexts of qualitative research. *Springer Science & Business Media*, 2012. [\[CrossRef\]](#)
- Eisenhardt, Kathleen M. Building Theories from Case Study Research. *The Academy of Management Review*, vol. 14, no. 4, 1989, pp. 532-550.
- Myers, Michael D. Qualitative research in business and management. Sage, 2013.
- Weick, Karl E. Theory Construction as Disciplined Imagination. *The Academy of Management Review*, vol. 14, no. 4, 1989, pp. 516-531.
- Whetten, David A. What Constitutes a Theoretical Contribution? *The Academy of Management Review*, vol. 14, no. 4, 1989, pp. 490-495. [\[CrossRef\]](#)